

Pirkanmaan hyvinvointialue
PL 272, 33101 Tampere
pirha.fi

Valiokunnan lausunto
17.9.2024

Monipalveluvaliokunnan lausunto VAPA2035-ohjelmasta

Monipalveluvaliokunta kiittää mahdollisuudesta lausua VAPA2035-ohjelmasta. Haluamme kiittää myös palveluiden käyttäjien ja heitä edustavien järjestöjen mahdollisuudesta osallistua valmisteleviin työpajoihin. Pidämme sitä tärkeänä ja se toteuttaa myös hyvinvointialuelain 29 §:n mukaista alueen asukkaiden osallisuus- ja vaikuttamismahdollisuuksia. Valitulla, osallisuutta vahvistavalla tavalla on tärkeää myös jatkaa.

"Monipalveluvaliokunta yhtyy vammaispoliittisen ohjelman valmisteluehdotukseen annettuun aloitevastaukseen. VAPA2035-kehittämishjelma sekä valmistelussa oleva vammaispoliittinen ohjelma täydentävät toisiaan. VAPA2035-kehittämishjelmassa määritellään vammaispalvelujen järjestämisen tavat ja suuntaviivat tulevien vuosien ajalle. Kehittämishjelman sisältöihin vaikuttaa erityisesti uuden vammaispalvelulain voimaantulo 1.1.2025. Kehittämishjelman rinnalla vammaispoliittinen ohjelma (VAMPO) on Pirkanmaan hyvinvointialueella palvelulinjat yhdistävä ohjelmakokonaisuus, jossa painotetaan erityisesti vammaisten ihmisten oikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutumista asiakkaina ja kansalaisina." (Lähde: ote vastauksesta Vastaus Pirkanmaan hyvinvointialueen vammaisneuvoston aloitteeseen asiassa "Vammaispoliittinen ohjelma Pirkanmaan hyvinvointialueelle")

Monipalveluvaliokunta toteaa, että koska vammaispalvelulain tuomat muutokset ovat vielä epäselviä, VAPA2035-kehittämishjelmaa tulee päivittää, kun muutokset ovat tiedossa. Lisäksi muutosten vaikutuksia tulee seurata ja tarvittaessa päivittää vammaispalvelujen kehittämisselma vastaamaan muuttunutta tilannetta.

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus ja valinnainen pöytäkirja

Monipalveluvaliokunta haluaa kiinnittää Pirkanmaan hyvinvointialueen ja ikä- ja vammaisten ihmisten palvelulinjan johdon huomion siihen, että Suomi on sitoutunut **YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen** (jatkossa vammaisyleissopimus) ohella

myös sen **valinnaiseen pöytäkirjaan**. Vammaisyleissopimuksen ja valinnaisen pöytäkirjan oikeudellinen merkitys liittyy myös allekirjoittajavaltioiden sitoutumiseen vammaisten henkilöiden oikeuksienkomitean antamiin suosituksiin. Vammaiskomitea on antanut useita suosituksia monien artiklojen soveltamiseen. Tärkeätä on, että nämä suositukset, esimerkiksi 19 artiklan suositukset itsenäisestä elämisestä ja osallisuudesta yhteisössä, tunnustetaan myös Pirkanmaan hyvinvointialueen käytännössä. Suomella ja Pirkanmaan hyvinvointialueella on näiden suositusten osalta vielä paljon tekemistä.

Valtiosääntöoikeuden ja perusoikeuksien professori Tuomas Ojanen kirjoittaa teoksessaan ”Yhdenvertaisuuslainsäädäntö”, että vammaisyleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja on eduskunnassa säädetty siten, että kansallisessa lainsäädännössä ja viranomaistoiminnassa on noudatettava tätä sopimusta ja sen valinnaista pöytäkirjaa.

VAPA2035-ohjelmassa esitetään tavoitteena siirtymistä paljon apua ja tukea sisältävistä asumispalveluista pienemmän avun ja tuen piiriin. Monipalveluvaliokunta edellyttää, että tällaisessa siirtymisessä tulee aina kunnioittaa yksittäisen vammaisen ihmisen omaa toivetta sekä edellä mainitun vammaisyleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan mukaisen vammaiskomitean suosituksia. Niiden mukaisesti vammaisten ihmisten tahdonvastainen siirto, kuten pakkomuutto asunnosta toiseen ei ole sallittua.

Osallisuuden vahvistaminen

Monipalveluvaliokunta korostaa osallisuuden merkitystä vammaisen ihmisen elämän laadun myönteisessä toteutumisessa. Pirkanmaan hyvinvointialueen tulisikin kiinnittää aiempaa enemmän huomiota vammaisten ihmisten osallisuuden parantamiseen ja tosiallisiin mahdollisuuksiin osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon.

Monipalveluvaliokunta katsoo, että vammaisten ihmisen osallisuus sekä itseään koskevaan päätöksentekoon että koko yhteisöön edellyttää vammaisten ihmisten viestinnällisten erityistarpeiden huomioon ottamista. Monipalveluvaliokunta suosittaa, että kaikkien vammaispalvelujen asiakkaiden tulee saada palvelua käyttämällään kommunikaatiotavalla (viittomakieli, puhetta korvaavat kommunikointitavat, selkokieli) ja henkilöstön osaamista on vahvistettava näissä asioissa. Myös yleiset palvelutiedotteet suositellaan kirjoitettavaksi selkokielellä, joka tukee myös muistisairaiden, luku- ja kirjoitusvaikeuksisten ihmisten sekä suomea opettelevien ihmisten tiedonsaantia. Monipalveluvaliokunta katsoo, että vammaista,

myös lapsen ja nuoren mielipidettä, on kuultava päätöksenteossa. Tarvittaessa omainenkin voi olla tulkkina vaikeavammaiselle.

Vammaisten ihmisten osallisuuden vahvistaminen edellyttää liikkumisen ja kulttuuripalveluiden saatavuuden lisäämistä. Yksi mahdollisuus on Euroopan unionin vammaiskortti, joka tarjoaa haltijalleen useita mahdollisuuksia liikkumiseen, kulttuuriin ja liikuntaan. Vammaiskortin mahdollisuuksista sekä hakemisesta tulisi tiedottaa nykyistä enemmän.

Digitaalisten välineiden soveltuvuutta vammaisten ihmisten tarpeisiin tulee huomioida nykyistä enemmän sekä hyvinvointialueen omissa palveluissa että yhteistyössä järjestöjen kanssa. On selvää, että välineiden tehokas hyödyntäminen edellyttää koulutusta.

Asumispalveluiden järjestämisessä on syntynyt usean vuoden pysähdyksen tila

Tuetun asumisen laajentaminen tarjoaa kyllä mahdollisuuksia. Monipalveluvaliokunta edellyttää vammaisen ihmisen avun ja tuen tarpeiden sekä toimintakyvyn huolellista kartoitusta tuetun asumisen onnistuneen järjestämisen perustaksi. Tuetun asumisen palvelun iso haaste liittyy siihen, että varataan riittävästi resurssia tarvittavan avun mahdollistamiseen. Yksi isoimpia esteitä vammaisten ihmisten tarvitseman tuen järjestämisessä on ollut tähänastinen heikko resurssointi. Yksin asuvan vammaisen ihmisen avustamisesta ovat suurelta osin joutuneet vastaamaan vanhemmat ja muut läheiset.

Tuetussa asumisessa ei ole myöskään hyödynnetty riittävästi kimppa-asumisen mahdollisuuksia. Kaksi tai kolme, jopa neljä vammaista ihmistä haluaisi mielellään asua yhdessä, mikäli sitä heille tarjottaisiin. Tähän asumisen tapaan liittyy vahvasti samantyyppiset haasteet kuin yksin asumisessa.

Meillä ei ole riittävästi sellaisia asuntoja turvallisessa ja rauhallisessa ympäristössä, jossa tällaiset tuetun asumisen mahdollisuudet voisivat realisoitua. Vammaisilla ihmisillä on muuta väestöä enemmän riskiä tulla eri tavoin hyväksi käytetyiksi. Järjestöillä on ollut aiemmin mahdollisuuksia hankkia vapaasta asuntokannasta tuettuun asuntoon tarkoitettuja asuntoja RAY:n ja myöhemmin STEA:n avustuksella. Tällaisen investointituen jatkuminen edellyttäisi aktiivista vaikuttamistyötä valtiovallan suuntaan.

Monipalveluvaliokunta on erittäin huolestunut siitä, että ennen hyvinvointialueuudistusta kunnat eivät enää rakentaneet tarvittavia palveluasuntoja eikä hyvinvointialueellakaan ole käynnistynyt tähän tarkoitukseen tarpeellisia rakentamishankkeita. Hyvinvointialueelta saamiemme tietojen

mukaan moni vammaisen ihminen odottaa sopivaa palveluasumisen paikkaa. Näin on erityisesti kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien ihmisten kohdalla. Heidän järjestöjensä mukaan jonoissa on enemmän asianosaisia ihmisiä kuin mitä hyvinvointialueen tilastoissa näkyy.

Monipalveluvaliokunta pitää tärkeänä, että omaishoidon kriteerit täyttävät perheet saavat vaivattomasti omaishoitajasopimuksen ja siihen perustuvat vapaapäivät.

Henkilökohtainen budjetointi tukemaan itsemääräämisoikeutta

Monipalveluvaliokunta haluaa muistuttaa, että hyvinvointialueella on käytettävissään erilaisia tapoja järjestää vammaisten ihmisten elämänmittaisia palveluja. Hyvinvointialuetta olettaisi kiinnostavan keskeisimmin palvelujen hinta, lakisääteisten velvoitteiden täyttäminen ja häiriötön toiminta. EU:n jäsenvaltioissa käytetään laajasti palvelujen käyttäjien valintaan palveluntuottajasta perustuvia menettelyjä. Niissä palvelujen järjestäjä asettaa palveluntuottajille välttämättömät vaatimukset sekä palvelun hinnan. Käyttäjä tekee järjestäjän hyväksymistä toimijoista palveluntuottajan valinnan. Tällä tavoin jokapäiväisen palvelun laatu on niiden ihmisten käsissä, joita se oikeasti kiinnostaa ja koskettaa.

Suomessa on totuttu 2007 vuodesta alkaen järjestämään palveluita hankintalain mukaisella kilpailuttamismenettelyllä. Näissä kilpailutuksissa vammaisella ihmisellä ei ole mitään roolia. Hän seuraa vierestä, kun palvelun järjestäjä ja palveluntuottajat käyvät niin kutsuttua markkinavuoropuhelua vammaista ihmistä koskevista palveluista. Hankintalaki antaa valitusoikeuden hankintapäätöksestä markkinaoikeuteen vain järjestäjälle ja palveluntuottajille. Vammaisten ihmisten tekemät valitukset markkinaoikeus on hylännyt sillä perusteella, että ”asia ei koske heitä”.

Perustuslain 21 § antaa jokaiselle Suomen lainkäytön piirissä olevalle ihmiselle oikeuden valittaa viranomaisten päätöksistä ja toimista. Tämän perustuslaillisen valitusoikeuden tarkoituksena on turvata hallinnon lainalaisuutta ja luoda kansalaisille hyvän hallinnon takeet. YK:n vammaisyleissopimuksen 13 artikla antaa vammaisille ihmisille yhdenvertaisen oikeussuojan saavutettavuuden muiden kanssa mitä hankintalain soveltamiskäytäntö ei toteuta. Hallinto-oikeuden emeritusprofessori Olli Mäenpää korostaa, että jäsenvaltioiden soveltaessa EU:n direktiivejä kansallisesti, niiden on noudatettava kansalaisille tarkoitettuja EU:n vahvoja puolustus- ja menettelyllisiä oikeuksia. Vammaisen ihminen joutuu hankintalain mukaisissa hankintapäätöksissä turvautumaan eriytyvään valitustiehen hallinto-oikeuteen, mikä ei noudata

edellä mainittuja perusoikeuksia. Nykyinen käytäntö vahvistaa vammaisten ihmisten epäsymmetristä, tiedollista ja alisteista asemaa viranomaisiin ja palveluntuottajiin päin.

Monipalveluvaliokunta ehdottaa, että Pirkanmaan hyvinvointialue käyttää tulevaisuudessa ulkoistettuja vammaispalveluja järjestäessään henkilökohtaista budjetointia. Sen käyttöä voisi kokeilla esimerkiksi mielekkään päivätoiminnan valitsemisessa.

Lyhytaikaista huolenpitoa perheiden jaksamisen tueksi

Monipalvelukunta haluaa kiinnittää hyvinvointialueen huomiota perheiden jaksamisen tueksi välttämättömän, jatkuvan ja säännöllisen lyhytaikaisen huolenpidon palveluihin. Toimivan lyhytaikaisen huolenpidon merkitystä ei laajasti tunneta eikä tunnisteta. Se auttaa vanhempia jaksamaan arjessa sekä ansaitsemaan elantoa sekä eläketurvaa. Laadukas lyhytaikainen huolenpito antaa myös erillisyyden kokemusta vammaisille ihmisille ja vanhemmille. Se valmentaa myös tulevaisuudessa tapahtuviin muutoksiin. Lyhytaikaisen huolenpidon paikkoja ei ole ollut riittävästi käytettävissä.

Panostusta koko- tai osa-aikaisen työhön

Monipalveluvaliokunta korostaa panostamista joko kokoaikaisen tai osa-aikaisen työn löytämiseen työkykyisille. Aivan liian monet ihmiset ovat jääneet kiinni avotyöhön, vaikka pystyisivät tekemään palkkatyötä. Työlinjan onnistuminen avaisi samalla tilaa ja mahdollisuuksia päivätoiminnan kehittämiseen. Edellä mainittu henkilökohtainen budjetointi voisi mahdollistaa uusia avauksia tuen järjestämiseen päivätyössä. Kannattaa pohtia myös, kuinka osaavat, vammaiset ihmiset voisivat tehdä työtä osa- tai kokoaikaisesti hyvinvointialueen eri tehtävissä. Erityisesti niissä tehtävissä, jotka kaipaavat avustavia työntekijöitä.

Huomiota neurokirjon lasten ja nuorten palveluihin

Monipalveluvaliokunta haluaa myös kiinnittää hyvinvointialueen sekä ikä- ja vammaisten ihmisten palvelulinjan huomiota neurokirjon lasten ja nuorten haavoittuvaan asemaan sekä toimimattomiin palveluihin. Monipalveluvaliokunnan mietintöjen (lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluiden järjestäminen sekä lastensuojelun järjestäminen) laatimisen kuulemisissa on käynyt ilmi, että neurokirjon lapset ja nuoret eivät saa tarvitsemaansa palvelua helposti ja putoavat useasti palveluiden ulkopuolelle tai epätarkoituksenmukaisiin palveluihin. Ne johtavat useasti häiriökäyttäytymiseen, mikä kuormittaa sekä asianosaisia että heidän perheitään ja palvelujärjestelmää.

Monipalveluvaliokunta näkee, että näissä tilanteissa on tarvetta uudistaa käytäntöjä ja ottaa vastuuta tarvittavien palveluiden järjestämisestä yhteistyössä eri palvelulinjojen välillä.

Universaaleja palveluja myös vammaisille ihmisille

Universaaliset, kaikille käyttäjille tarkoitetut peruspalvelut eivät vastaa parhaalla mahdollisella tavalla vammaisten ihmisten palvelutarpeisiin. Vammaisten ihmisten universaalien palvelujen käytön kehittäminen edellyttää erilaisten sosiaalipalveluiden välistä yhteistyötä. Vammaisten ihmisten universaalien palvelujen käyttömahdollisuuksien parantaminen vapauttaisi resursseja vammaisille ihmisille suunnattujen erityispalvelujen toteuttamiseen.

Vammaisten ihmisten kuljetuspalveluiden suunnitteluun tulee kiinnittää huomiota vammaisen ihmisen näkökulmasta. Liian pitkät päivittäiset (aamuisin ja iltapäivällä) kulkemiset invataksella kuluttavat voimavaroja.

Yhteistyö alueen kuntien, oppilaitosten ja järjestöjen kanssa

Toimiva yhteistyö pirkanmaalaisten kuntien kanssa tarjoaa paljon mahdollisuuksia arkielämän sujuvuuden kannalta. Kuntien kanssa tarvitaan tiivistä yhteistyötä esteettömyyden, saavutettavuuden ja saatavuuden sekä liikkumisen toteutumiseksi. Asuntojen rakennuttamisessa kuntien ja kuntien omistamien asuntoyhtiöiden merkitys on erittäin tärkeä. Niillä on mahdollisuus rakennuttaa sellaisia asuntoja, joissa vuokrat pysyvät vammaisten ihmisten maksukyvyyn piirissä. Tämä on erityisen tärkeää nyt, kun eläkkeensaajien asumistukeen on tulossa heikennyksiä.

Pirkanmaan hyvinvointialueen on tärkeää tehdä tiivistä yhteistyötä Tampereen yliopiston, Tampereen ammattikorkeakoulun ja Tredun kanssa alan henkilökunnan koulutuksessa ja tutkimuksessa.

Monipalveluvaliokunta näkee vammaisten ihmisten järjestöjen olevan keskeinen yhteistyökumppani VAPA2035-kehittämishjelman toteuttamisessa. Vuoropuhelua vammaisten ihmisten järjestöjen kanssa tulisikin vakiinnuttaa osana vammaispalveluiden kehittämistä.

Monipalveluvaliokunnan puolesta 17.9.2024

Markku Virkamäki, puheenjohtaja

Arto Lampinen

Manta Tolvanen

Sinikka Torkkola